

METODOLOGIA ȘTIINTELOR SOCIALE

Septimiu Cheleca, *Experimentul în psihosociologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982

Prin lucrarea sa Septimiu Cheleca ne oferă un real dialog cu cititorii, în care pune în dezbatere o temă de mare importanță și actualitate practică și teoretică pentru cei preocupați de complexul domeniu al relațiilor umane. Ridicând probleme, oferind soluții, precizând posibilele contraargumente și lăsând loc (chiar invitând) meditației personale, volumul se citește cu mare plăcere și cu un real spor de cunoaștere, fiind o chemare pentru inițierea unor experimente bine pregătite și folosite, pentru creșterea interesului dar și a pregătirii de specialitate în raport cu acest important instrument al științei.

Bun cunoscător al ceea ce s-a făcut și s-a scris în domeniu, S. Cheleca oferă o adevărată lucrare monografică (de la prezentarea istorică a preocupărilor, la dezbaterile de conținut a problemei, înarmarea celor interesați cu un ghid de acțiune și surse de căutare a noi cunoștințe și — în final — la exemplificarea tuturor celor expuse prin analiza unor experimente făcute de alții și de autorul însuși).

Nu ne gândim a evidenția toate aspectele remarcabile ale lucrării. Am dori doar să reluăm câteva dintre contribuțiile personale mai importante și a ne permite a expune opinia asupra lor.

De la început, autorul atrage atenția asupra complexității problemei: militând pentru extinderea folosirii metodei experimentale, accentuează și greutatea realizării ei în mod științific, eficient. Științele sociale și practica conducerii societății noastre — arată autorul — confirmă pe deplin rolul deosebit al experimentului. Finalitatea experimentului este cunoașterea: verificarea ipotezelor, dar și problematizarea realului, depistarea unor noi cimpuri cognitive. ... În cadrul experimentului cercetătorul acționează direct asupra naturii, a realității sociale, modificând-o după un plan dinainte stabilit. Finalitatea acestui demers este însă cunoașterea ... experimentul păstrează valoarea de criteriu al

adevărului, specifică tuturor formelor practicii sociale, fără însă a se substitui acestora" (p. 52). Chiar cînd experimentul nu duce la confirmarea unor ipoteze (așa cum uneori se petrece lucrurile), el își menține funcția sa cognitivă. Analiza făcută de autor unor experimente celebre ni se pare remarcabilă tocmai prin dimensiunea cognitivă ce este relevantă; pentru cunoaștere, uneori, un experiment nerelevant pentru scopul său direct are o valoare deosebită pentru știință, descoperind („pe negîndite”) probleme cu totul noi pentru cunoaștere.

Dar, pentru ca experimentul să fie, într-adevăr, un instrument al științei, el trebuie fundamentat pe o teorie bine elaborată și să poată fi interpretabil în cadrul unei asemenea teorii. „Pentru a-și îndeplini funcțiile cognitive, experimentul trebuie să se fondeze pe teorie. Nu există experiment relevant care să nu pornească de la o teorie; din această cauză experimentul se aplică într-o etapă mai tîrzie a cunoașterii științifice”. În afara teoriei, experimentul este o activitate sterilă" (p. 53). Dacă experimentul presupune necesar o teorie, nu înseamnă însă că el trebuie să se conformeze totdeauna unei teorii. Lucrarea însăși aduce numeroase exemple prin care se atestă posibilitatea ca un experiment să depășească cadrul teoriei ce a generat-o, inițiind și el noi teorii. De aceea, avem rezerve la afirmația că „Dacă în cazul observației — așa cum se știe — prin serendipitate (descoperirea unor fapte neașteptate, aberante, capitale — nota autorului) pot fi descoperite fapte semnificative, care să inițieze teoria, experimentul pornește de la o teorie, verificînd-o; este, după cum se vede o fază mai tîrzie a cercetării" (p. 53).

Din perspectiva corelării directe dintre experiment și teorie, autorul mai pune în evidență încă un fapt esențial: este vorba nu numai de teoria domeniului direct de aplicabilitate a experimentului, ci de sistemul teoretic în care este implicată știința, inclusiv (și esențial) considerentele de ordin etic, căci „valoarea experimentului variază în funcție

de concepția generală a cercetătorului, de poziția lui teoretico-ideologică" (p. 61) și „Atît în ceea ce privește desfășurarea experimentelor pe oameni — element specific experimentelor psihosociologice —, cît și aplicarea rezultatelor acestora, trebuie respectate fără excepție normele deontologice" (p. 61).

În sfîrșit, ca o lămurire preliminară a problemei, reținem (și subscriem în întregime) ideea valoroasă asupra sferei de aplicabilitate a experimentelor. „Din perspectiva materialismului dialectic și istoric, respingînd dihotomia micro — macrosociologie, respingem odată cu aceasta și ideea aplicabilității experimentului psihosociologic numai asupra grupurilor mici. Considerînd că experimentul este aplicabil în toate domeniile psihosociologiei insistăm asupra necesității de a conjuga studiul experimental cu studiul de teren (experimentul cu ancheta psihosociologică) și, în cadrul studiului experimental, subliniem cerința de a combina experimentul de laborator cu experimentul de teren". (p. 127).

Ideea valoroasă și centrală, conform căreia nici un experiment ce antrenează grupul uman nu poate fi realizat într-un „vacuum social" (p. 124), este folosită de autor în construirea unei teorii bine articulate, capabilă a răspunde la întrebările cruciale legate de valoarea și limitele experimentului.

Dar, ce este în fond experimentul? Punînd în discuție diferite definiții, S. Chelcea își precizează un punct de vedere mai personal. „Vom spune, așadar, că experimentul psihosociologic constă în analiza efectelor unor variabile independente asupra variabilelor dependente într-o situație controlată, cu scopul verificării ipotezelor cauzale. Observarea și manipularea efectivă a variabilelor de către cercetător sînt elemente caracteristice doar anumitor tipuri de experimente, nu tuturor" (p. 66).

Avem rezerve în ceea ce privește restrîngerea domeniului de aplicabilitate a experimentelor psihosociologice doar la determinările cauzale. Lăsînd la o parte această problemă, remarcăm din nou, originalitatea și profunzimea analizelor oferite de autor. Caracterul multiplu și complex al relațiilor cauzale (cu predilecție a celor din societate) impune o pregătire și prelucrare foarte minuțioasă a experimentelor. Buna înțelegere teoretică și stăpînire (controlare) a variabilelor cuprinse în experiment reprezintă o cerință esențială. Depistarea variabilelor, diferențierea lor în raport cu locul ocupat în procesul studiat, ierarhizarea lor sub aspectul importanței (relevanței explicative) etc. nu sînt „date" cercetătorului, ci se cîștigă prin demersul teoretic, „variabila" nu trebuie confundată cu „realitatea", ci este rezultanta unei pre-

lucrări teoretico-metodologice pe care o realizează experimentatorul în raport cu obiectul analizat. „Sporirea retribuției, de pildă, într-un experiment psihosociologic, poate fi variabilă independentă, pentru a vedea cum influențează asupra absenteismului. Nimeni nu va susține că sporirea retribuției ar fi independentă de factorii politici, economici etc. Într-un alt experiment, remunerația ar putea fi variabilă dependentă, de exemplu dacă s-ar urmări să se vadă cum este ea influențată de o anumită modalitate de normare a muncii". (p. 70).

Așadar, variabilele sînt constructe teoretice, elaborate ale demersului explicativ și tocmai în aceasta constă marea dificultate de proiectare și realizare a experimentelor. Măiestria cercetătorului — experimentator constă, printre altele, în capacitatea (fantezia, imaginația, forța gîndirii analitice și sintetice, gradul de pregătire și experiență etc.) de a construi sistemul de variabile ce intră în experiment, a specifica pe cele dependente în raport cu cele independente, a celor controlate și necontrolate etc.

O problemă centrală se referă însă la metafundamentarea experimentului. În ce măsură putem realiza experimente relevante? Există — din partea unor epistemologi — obiecția de principiu conform căreia orice experiment creează o situație nouă, deosebită de realitatea pe care am dori s-o cunoaștem „prin intermediul" experimentului. Cu alte cuvinte, experimentul nu poate fi doar un instrument de cunoaștere a unei realități independente de acest instrument, căci oameni — aflați în situația experimentală — își modifică (chiar inconstient) comportamentul, astfel încît nu putem cunoaște decît o realitate modificată (și nu cea anterioară sau independentă de experiment). Autorul abordează problema dînd un răspuns favorabil privitor la relevanța experimentelor. „Situația experimentală cuprinde ansamblul persoanelor (cercetători, personal ajutător, subiecți de experimentat), al obiectelor (aparatura de producere a stimulilor, de înregistrare a reacțiilor etc.), precum și condițiile concrete în care se desfășoară experimentul. Situațiile experimentale pot fi naturale sau de laborator, create de cercetător. Și într-un caz și în celălalt trebuie avut în vedere că elementele constituente ale situației experimentale interacționează, facilitînd sau, dimpotrivă, îngreunînd acțiunea variabilelor dependente". (p. 72—73). „Situația experimentală poate, ea însăși, interveni ca variabilă independentă în experiment, datorită faptului că, spre deosebire de științele naturii, în științele sociale subiectul experimentului este un participant activ, conștient, care intră într-o formă specială de interacțiune socială cu experimentatorul". (p. 84). Conside-

rațiile teoretice și expozele metodologice făcute pe larg de autor vin să ateste încrederea „de principiu” în valoarea experimentelor psiho-sociologice. În același sens pledează și ultimul capitol al lucrării ce prezintă (discută în mod interesant și atrăgător) o cercetare pe bază de experiment realizată de autor.

Spicuiind dar câteva teze din lucrarea densă și valoroasă o recomandăm tuturilor celor pentru care știința presupune efort de cunoaștere, depășirea convenționalului și banalului, acceptarea liberă a unor dificultăți din dorința (și plăcerea) de a aduce ceva nou și relevant.

O. Hoffman

Ioan Mărginean, *Măsurarea în sociologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982

În sociologie, mai mult decât în alte discipline, există riscul de a prezenta formulări rezultate din cunoașterea comună drept concluzii științifice. În condițiile în care sociologia ca activitate de cercetare instituționalizată reia în cadrul unei culturi naționale, după o lungă întrerupere, probabilitatea unei, astfel de situații este și mai mare. Condiții și efecte de această natură s-au făcut din plin simțite în sociologia românească după relansarea ei din anii '65—'70.

Preocuparea de a asimila, a produce și a difuza lucrări de metodologie sociologică a constituit reacția firească la diferitele variante de diletanțism sociologic. În cadrul acestei preocupări, lucrarea semnată de Ioan Mărginean pe probleme de măsurare constituie o secvență semnificativă.

Particularități și procedee ale măsurării în sociologie au fost tratate dispart în alte lucrări de metodologie sociologică din literatura noastră de specialitate. Volumul la care ne referim este o primă tentativă de integrare a aspectelor epistemologice și tehnice ale măsurării în sociologie.

Lucrarea tratează pe larg o serie de aspecte referitoare la definirea și funcțiile măsurării, locul ei în cadrul procesului de cercetare, dimensiunile specifice ale acestui proces de cunoaștere în sociologie în raport cu manifestările sale din alte domenii ale cunoașterii, evaluarea măsurării etc.

Sub aspect tehnic sunt prezentate principalele procedee de măsurare a variabilelor. Scalele simple sau compuse sunt analizate ca procedee de măsurare unidimensionale, în baza unei documentări ample și a unei serioase experiențe proprii de cercetare sociologică. Asupra măsurătorilor multidimensionale autorul insistă mai puțin, făcând totuși o utilă specificare a condițiilor în care acestea pot fi folosite.

Utilizarea diferitelor procedee și tehnici de măsurare numai în legătură cu un cadru teoretic bine specificat, selectarea celor mai adecvate tehnici pentru un obiect de cercetare dat, indiferent de gradul lor de complexitate

sau dificultate în aplicare — toate acestea sint recomandări de maximă importanță metodologică, reținute cu argumente pertinente în diferite secvențe ale expunerii.

La performanțele menționate ale lucrării ar mai fi de adăugat și calitatea acesteia de a formula explicit o serie de probleme controversate ale măsurării, oferind în acest fel o bună bază pentru stimularea unor debateri fertile în domeniu. La câteva din acestea ne vom referi în continuare, fără a avea în vreo fel intenția unei prezentări complete.

Măsurarea ca proces de atribuire a unor simboluri numerice sau nenumerice unor aspecte cantitative ale realității, în conformitate cu anumite reguli, este o componentă esențială a analizei cantitative în procesul de verificare a unor teorii sau modele teoretice de cercetare. Crearea unor procedee de măsurare și efectuarea unor măsurători pot contribui, la rândul lor, la clarificarea unor concepte, la formularea unor ipoteze și, în genere, la dezvoltarea teoriei (R. K. Merton). La toate aceste funcțiuni ale măsurării, relevante în lucrare, ar mai fi de adăugat și funcția ei pragmatică, de determinare cantitativă a unei anumite caracteristici pentru fundamentarea directă a unor acțiuni sociale: o serie de cercetări aplicative sint destinate modului în care o anume caracteristică se distribuie într-o populație dată. Pe baza acestei cunoașteri, în anumite condiții sint luate decizii de politică socială sau economică, fără a mai proceda la o confruntare între rezultatele măsurării și un model teoretic.

Situarea măsurării în cadrul procesului de cercetare sociologică este dependentă și de modul în care este definit obiectul măsurării. Dacă se admite că acest obiect este dat de proprietăți cantitative, atunci se poate stabili, precum în cazul lucrării la care ne referim, o distincție clară între măsurarea propriu-zisă și prelucrarea și analiza informației. Corespunzător acestei perspective, lucrarea este orientată în special asupra măsurării variabilelor și, în speță, asupra procedeelelor de scalare.

Dacă se consideră explicit ca obiect al măsurării nu numai proprietățile sau seturile de proprietăți, ci și relațiile cantitative dintre acestea, atunci raportul dintre măsurare și prelucrarea datelor devine mai complex. Măsurarea relațiilor dintre proprietăți se subsumează situațiilor în care pentru a verifica sau a falsifica o teorie se procedează la transformarea unor valori numerice date, referitoare la proprietăți măsurate disparat, într-o valoare numerică sintetică prin care se caracterizează relația dintre proprietăți. Regula de realizare a unei astfel de transformări este dată de formula de calcul destinată măsurării intensității pe care o are o anumită relație (cazul coeficientului de corelație). În fapt, avem de-a face cu două tipuri esențiale de măsurare: a, prin transformarea datelor nenumerice în date numerice sau în simboluri cu funcție de clasificare a obiectelor; b, prin transformarea unor date numerice în alte date numerice mai adecvate pentru a exprima un anumit aspect cantitativ al domeniului de măsurat. Altfel spus, pot fi distinse măsurări primare și măsurări derivate. În această ultimă clasă se înscriu nu numai măsurările de relații ci și o serie de măsurări multidimensionale precum și măsurări ale unor caracteristici ale colectivităților (tendință centrală, dispersie etc.). Problemele de fidelitate și validitate se pun în cazul ambelor tipuri de măsurări (în mod diferit, însă).

Din perspectiva acestor clasificări, rezultă că măsurarea implică în grade diferite operații de prelucrare a datelor. Astfel de operații au o pondere mai redusă în cadrul măsurărilor

de variabile și mai ridicată în cazul măsurărilor de relații.

În analiza cantitativă a fenomenelor sociale, măsurarea, fie că este primară sau derivată, are rolul de a pregăti datele necesare pentru validarea unor modele conceptuale sau empirice. Analiza de corelație, spre exemplu, este o măsurare a intensității unor relații dintre variabile, premergătoare operațiilor de estimare a configurației pe care o au relațiile cauzale dintre variabile.

Pentru cititorul interesat de problemele metodologice, *Măsurarea în sociologie* incită la reflexie și asupra altor probleme, precum rolul indicilor sau indicatorilor generali și modul de construire a acestora (comparația cu situația din cercetarea economică în acest domeniu ar fi de un real folos), modul de ponderare a indicatorilor în realizarea unor măsurări multidimensionale, semnificația ontologică a modului de agregare a indicatorilor în indici (prin măsurare, multiplicare) etc.

Bine structurată, utilizând o formulare clară, ilustrată frecvent cu exemple, lucrarea lui Ioan Mărginean constituie un instrument deosebit de util pentru înțelegerea și aplicarea unor importante principii și tehnici de măsurare. Ideea adoptată de autor de a realiza capitole de metodologie aplicată ne pare a fi mult mai adecvată nevoilor pe care le resimte comunitatea sociologică din țara noastră, decît prezentarea unor lucrări de „metodologie pură”, în care lipsesc argumentările și ilustrările referitoare la procedeele, tehnicile și metodele în legătură cu care se fac recomandări.

Dumitru Sandu

Lazăr Vlăsceanu, Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982

Nu se întîmplă de puține ori ca discursul sociologilor să fie întîmpinat cel puțin cu rezerve de către filosofi și teoreticieni. Există teama că ceea ce spun sociologii pare a semăna prea mult cu ceea ce ne poate spune un bun simț relativ instruit și că, invers, ceea ce apare într-adevăr spectaculos în concluziile unei cercetări sociologice ar putea fi mai degrabă rodul unei sofisticări a tehnicilor de cercetare decît al pătrunderii în adîncimile sociale studiate, relevante și interpretate de sociologie. „Răceala” cu care filosofil citește rapoartele de cercetare sociologică este, și în cazul evoluției sociologiei noastre, justificată de un fapt pe care sîntem tentați adesea să-l trecem pur și simplu cu vederea. Anume, că între teoria și cercetarea sociologică nu funcționează totdeauna principiile unanim

acceptate ale dialecticii teoretic-empirice. Și pare straniu să se întîmple așa după ce au fost publicate și la noi destule lucrări consacrate metodelor și tehnicilor de cercetare sociologică; după ce cîțiva sociologi și filosofi au făcut destul de mult pentru a explica și chiar norma statutul științific al faptelor teoretice față de cel al faptelor empirice. Dar nu mai este nimic neobișnuit dacă vom recunoaște că logica cercetării teoretice și cea a investigației empirice au nivele diferite de relevanță și se fundamentează pe strategii nu totdeauna complementare de analiză. Nu doar pentru că una este predominant inductivă în timp ce alta este mai ales deductivă. Nu doar pentru că o teorie inductivistă în sociologie s-a dovedit a fi mai degrabă un eșec decît o rezolvare a problemei teoretic-empirice și un succes în

consolidarea statutului științific al teoriei sociologice. Ci și pentru că formele de adevărat logică a teoriei și investigației empirice în cercetarea sociologică sînt suficient de numeroase pentru a nu îndreptăți speranța în realizarea unui consens.

L. Vlăsceanu se referă doar la două dintre ceea ce el numește „orientări ale practicii metodologice” în sociologie, respectiv la practicile metodologice „obiective” și interpretative. Distincția dintre acestea are o bază nu doar metodologică ci și ontologică. Căci faptele sociale sînt cel mai adesea evaluate fie ca fapte „naturale” sau obiective, fie ca fapte „simbolice” sau interpretative. Alții preferă o „trilogie”, în care adăugarea „practicilor metodologice acționaliste” nu are doar rolul de a evita caracterul sec și fermitatea discutabilă a clasificărilor dihotomice, dar și de a găsi opțiuni intermediare sau sintetice. Există, desigur, unele rezerve față de această a treia categorie de „practici metodologice”. Într-adevăr, și unele dintre practicile obiective, și altele dintre cele interpretative apelează la „acționalism” în aceeași măsură. Cazul sociologiei lui Pareto și Weber sînt elocvente în acest sens. Apoi, L. Vlăsceanu ne avertizează că realizarea unei sociologii științifice în sensul „tare” al cuvîntului, necesită realizarea „obiectivității cunoașterii sociologice” la toate nivelele ei, ontologic, epistemic, metodologic, ideologic și praxiologic (p. 173). În această perspectivă, am putea înțelege că acționalismul, suprapus în vremea din urmă deseori cu „cercetarea activă” sau „cercetarea-acțiune”, rămîne mai degrabă un tip „fragmentar” sau „limitativ” de cercetare socială decît o practică metodologică pe aceeași scală de valori epistemologice cu sociologia „obiectivă” sau „interpretativă”. Multor filosofi marxști de la noi această idee le poate părea doar un truism, mai ales celor care au o anumită experiență în cunoașterea și evaluarea dimensiunilor metodologice ale analizei marxiste. L. Vlăsceanu nu este de aceeași părere. El abordează concepția marxistă despre obiectivitatea cunoașterii sociale nu ca un dat ci ca o teză care trebuie demonstrată teoretic, dar mai ales susținută *practic și istoric*. De aceea, prima parte a lucrării sale este consacrată unui excurs istoric al practicilor metodologice de cercetare sociologică, pe această bază, doar, evaluîndu-se potențialul global al metodologiei marxiste de analiză socială. Ceea ce-i prilejuiește observații critice pertinente și schițarea unor soluții remarcabile privind evoluția metodei dialectice marxiste în analiza socială. Cum ar fi: „rămînerea în urmă a sociologiei marxiste față de alte orientări sociologice” la nivelul „mijloacelor sau metodelor *particulare* de transpunere (a principiului metodologic orientativ al acestei socio-

logii) în practica efectivă de cercetare științifică, de abordare materialist-dialectică și istorică a realității sociale empirice prin metode adecvate care nu sînt altele decît metodele științei”; faptul că „*simpla repetare a afirmațiilor filosofice generale se poate constitui ca sursă a împiedicării dezvoltării științifice a sociologiei ca știință socială construită în interiorul și pe baza teoretico-metodologică a materialismului istoric*” (p. 148); că „*Filosofia ideologizată poate deveni o piedică în dezvoltarea științei sociale*” (p. 150). Soluția oferită de autor pentru aceste probleme, „opțiunea sa metodologică”, este cea a complementarității tehnico-metodice a strategiilor de cercetare. Opțiune „care se orientează către acceptarea ideii că diversitatea ontologică a fenomenelor sociale trebuie să-i corespundă o diversitate de metode și tehnici de investigație, calitative și cantitative, de analiză obiectivă a datelor empirice sau de analiză a mecanismelor subiective ale acțiunii și interacțiunii sociale” (p. 165).

Este o soluție sau o „opțiune metodologică” care se sprijină teoretic pe o reevaluare a logicii sau raționalității acțiunii sociale, iar practic pe cerințele normative ale „genezei unui proiect metodologic de cercetare socială”. Acestora le consacră autorul partea a doua a lucrării sale. Teoretic, el pornește de la distincția dintre tipul *homo economicus* și cel al lui *homo sociologicus*, între care unii dintre sociologii noștri nu văd o mare deosebire. Pentru că reduc acțiunea socială la una rațională de scop, pîrînd astfel a uita non-logicitatea (V. Pareto) unui domeniu larg de acțiuni sociale, domeniul efectelor emergente sau perverse (R. Boudon). Practic, L. Vlăsceanu indică doar cîteva dintre modelele sau alternativele investigației empirice, formulează cîteva criterii de culegere și analiză statistico-matematică a datelor empirice, pentru a putea în final să conchidă asupra unor dimensiuni ale specificității limbajului teoriei sociologice.

Cu unele dintre afirmațiile, aprecierile și punctele de vedere cuprinse în lucrarea *Metodologia cercetării sociologice* mulți dintre cercetători și cititori ar putea să nu fie de acord. Personal, cred că metoda principală a sociologiei preconizată de Mead nu este altă observația cit experimental psihologic, care este înlocuit la interacționismul simbolic cu ceea ce el numesc „explorare sociologică”, observația fiind doar „inspecție” sociologică (p. 17); că există cel puțin o nepotrivire între pledoaria justă a autorului pentru abordarea obiectivă integrală a socialului și înertă unor clasificări și aprecieri ale metodelor de analiză socială în teoretico-explicative și de cercetare sau propriu-zise (p. 23); că distincția dintre „social din punct de vedere ontologic” și „logica socialului” nu este corectă dacă avem

în vedere că logica socialului este intrinsecă ontologiei acestuia și nu este doar o construcție gneoseologică sau teoretică (p. 190): „unitățile primare ale analizei sociologice” nu sînt totdeauna actorii sociali, cum susține autorul, ele pot fi unități independente de actori, cum sînt normele în sociologia durkheimistă, sau constitutive acestora, cum sînt structurile ereditar-biologice (biograma) în concepțiile sociobiologice.

Unele aprecieri, corecte în fond, par cel puțin exagerate în formă, cum este aceasta, de la pagina 194: „Pentru perioada post-belică aproape că nu putem menționa o singură cercetare empirică cu pretenții de reprezentativitate a eșantionului și generalitate precisă a concluziilor teoretice”. Substanța lucrării lui Lazăr Vlăsceanu este însă cea care oferă o serioasă perspectivă de sin-

teză în metodologia cercetării sociologice. Și, am putea spune, în mare măsură una nouă, bazată pe o pledoarie pentru competență și profesionalitate înaltă în cercetarea noastră socială. Se demonstrează astfel nu numai că cercetarea sociologică nu mai poate fi privită nici la noi cu superioritate „filosofică”, cum fac unii, sau cu scepticism „pragmatic”, cum fac alții. Că un studiu științific de sociologie are nevoie de resurse intelectuale adesea mai mari decît o exegeză filosofică elegantă. Și că este nevoie, de aceea, de mai multă reflecție și în cazul unor cercetări sociologice altminteri „corespunzătoare” cerințelor tehnico-metodologice tradiționale ale investigației.

Dr. Ion Ungureanu

SOCIOLOGIE ȘI CUNOAȘTERE

Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, București, Edit. politică, 1982

Descoperirea adevărului este constitutivă pentru orice disciplină teoretică, iar în ce privește știința istoriei, acest demers reprezintă rațiunea sa de a fi. Cu toate acestea și uneori în pofida acestui fapt și trecînd peste pretenția de obiectivitate a multor scrieri care mistifică cu bună știință faptele istorice reale, se constată că asupra unor întregi epoci trecute și a cauzelor unor evenimente politice majore care au influențat considerabil evoluția omenirii în ultimele secole și decenii, istoria scrisă consemnează imagini surprinzătoare de diverse și nu rareori opuse. Această realitate duce în mod inevitabil la problema *rolului factorului subiectiv* în elaborarea scrierilor istorice deoarece, contrar lozincilor pozitivistice după care istoria ar trebui să fie o simplă relatare a faptelor „așa cum s-au petrecut” fără nici un adaos din partea celui care le consemnează, constatăm că o astfel de istorie (ca și orice fel de teorie) este de-a dreptul imposibilă: „...este vorba de a înțelege că procesul cunoașterii (și orice scriere istorică veridică nu poate face excepție de la această realitate n.n.) este întotdeauna și obiectiv și subiectiv, că el comportă întotdeauna un factor subiectiv; aceasta nu numai în sensul individualității istoricului, ci mai ales, în cel al factorilor sociali, dintre care interesele de clasă sînt cele care condiționează, în primul rînd, atitudinea istoricului” (p. 7). Două idei majore călăuzesc, după propria mărturisire

a autorului, lucrarea lui Adam Schaff, una dintre cele mai interesante elaborări marxiste în domeniul filosofiei istoriei, apărute în ultima perioadă: istoria ca știință trebuie să tindă către adevărul obiectiv asupra procesului istoric real, evitînd în primul rînd prezentismul adică proiectarea intereselor sau a politicii de azi asupra trecutului, greșeală care ar mistifica faptele istorice făcînd trecutul îninteligibil și zădărnîcînd abordarea lui științifică. De asemenea, recunoașterea rolului factorului subiectiv în tratarea istoriei înseamnă, pe lîngă respingerea pozitivismului și afirmarea principiului partinității în teoria istorică: istoricii scriu în moduri diverse istoria deși trăiesc în aceeași epocă dar în țări diferite; chiar și istoricii din aceeași țară aparținînd unor școli de gîndire sau curente politice deosebite, vor ajunge la concluzii adeseori divergente.

Marea revoluție franceză de la 1789 îi oferă lui Adam Schaff un convingător exemplu despre diversitatea frapantă în care iluștri istorici francezi au reflectat pînă în secolul nostru asupra cauzelor acestui eveniment crucial. Contemporanii revoluției au denigrat-o sau au considerat-o ca factor de progres după cum le dicta propria lor orientare politică. Așa de pildă, abatele Barruel „adversar fanatic al evoluției” o consideră „rezultatul unui complot internațional al iacobinilor...” (p. 25). Dimpotrivă, Joseph Barnave

membru al Adunării Constituante, o evaluează ca avîndu-și cauzele în dezvoltarea forțelor de producție, în schimbarea raporturilor de forță între clase în favoarea burgheziei, în slăbiciunea și politica nefastă dusă de monarhie ș.a.m.d.

La mijlocul secolului trecut, Jules Michelet întrevide între cauze atît dezastrul financiar al statului francez, arbitrariul puterii regale și mai ales mizeria poporului.

În schimb, Alexis de Tocqueville dezvoltă o teză diametral opusă lui Michelet: nu mizeria maselor ci dezvoltarea economică a țării care a împins în mod obiectiv către prăbușirea feudalismului, a fost principala cauză a revoluției.

Mai tirziu, polemica asupra cauzelor revoluției franceze este continuată de către Taine și Jaurès; în timp ce primul reia teza despre mizeria și suferința în special ale țărănimii, drept cauză fundamentală a răsturnării revoluționare de la 1789, cel de al doilea consideră ca factor principal în acest sens „dezvoltarea forțelor burgheziei ca clasă, care, datorită acestui fapt, aspira să precia puterea” (p. 53). Această dispută este reluată, ulterior, între alți mari istorici francezi și străini, care invocă, pe tot parcursul acestui secol, cînd unul cînd celălalt dintre argumentele folosite de către ilustrii lor predecesori, completîndu-le și adăugîndu-le noi date istorice. Deși această dispută nu este încheiată nici astăzi se poate constata totuși, că evenimentul menționat nu a avut o cauză „univocă” „exclusivă” ci că punctele de vedere ale istoricilor menționați pot fi considerate mai curînd complementare. „În consecință, putem să dăm dreptate atît celor care văd cauza revoluției în dezvoltarea economică și în consolidarea poziției burgheziei, cit și celor care consideră mizeria drept impuls al exploziei revoluționare” (p. 76). Adevărul istoric apare, din această dispută, din ce în ce mai complex, plecînd de la adevăruri parțiale și totul depinde de felul în care istoricii formulează și dezvoltă tezele lor respective. Așadar este posibil adevărul obiectiv în istorie dat fiind faptul că istoricii plecînd de la surse identice ajung la concluzii atît de diferite? Este, de fapt, principala întrebare pe care o ridică și încearcă să o rezolve cartea lui Adam Schaff. Inevitabilitatea implicării filosofiei în oricare din domeniile teoretice privește în mare măsură elaborările de natură istorică, în eforturile lor către relevarea adevărului în legătură cu anumite evenimente încadrate într-o epocă, oricare dintre istorici fiind tributari unei anumite concepții filosofice. Chiar și cei care se pretind neutri în raport cu orice influență de acest gen (sau mai ales aceștia) suportă o influență, adeseori nedorită, din partea anu-

mitor curente filosofice neștiințifice. „... tocmai filosofia este responsabilă pentru confuzia teoretică a istoricilor, mai ales, atunci cînd este vorba de problemele aflate la limita istoriei și a filosofiei. Exemplul clasic îl constituie problema obiectivității cunoașterii și a adevărului în știința istoriei, problemă filosofică prin excelență, pe care teoria tradițională a cunoașterii a dus-o la obscuritate” (op. cit., p. 86).

Dezbaterea realizată de autor în jurul noțiunii de „fapt istoric” contribuie și ea în bună măsură la lămurirea căii ce trebuie urmate de către orice istoric pentru aflarea adevărului obiectiv.

Ce este faptul istoric? Orice manifestare a vieții sociale poate fi așa ceva, dar nu în mod necesar. Nu orice eveniment din trecut, ci numai acela care are o anumită importanță pentru procesul istoric poate deveni obiect al științei istorice. „Rezultă de aici că orice fapt istoric este un eveniment... însă nu și invers” nu orice eveniment al trecutului este în mod automat un fapt istoric” (p. 241).

Dar autorul ne previne asupra necesității de a distinge cu grijă faptul, ca eveniment istoric obiectiv, de „fapt” ca reflectare a a primului în spiritul uman. Printre caracteristicile de bază ale faptului istoric obiectiv se numără, fără îndoială, capacitatea lui de a influența asupra mersului istoriei (un fapt care a avut efecte în trecut), el este, de asemenea, un fapt social, deoarece el nu poate produce efecte decît în și prin opinia publică și recunoscut ca atare de către aceasta (p. 245-264).

În ce privește evaluarea faptelor, pentru a atesta valoarea lor de adevăr, trebuie remarcată poziția lui Schaff (dimpnevună cu aceea a lui Lucien Febvre) după care istoria nu constă în aceea că face un tot din niște fapte particulare „ci și în explicația, de ce aceasta s-a petrecut așa și nu altfel” (p. 279). În aceasta rezidă de fapt și deosebirea dintre istorie și cronică. În opoziție cu cronică istoria explică fenomenele pe care le consemnează.

Adevărul obiectiv se degajă, evident, din relația dintre faptul istoric și acela care-l cercetează. Faptul istoric este imparțial, istoricul însă niciodată, cel puțin în sensul strict al acestui termen. El trebuie să ia atitudine, să evalueze. Cel mult, putem numi imparțialitate capacitatea istoricului de „a se distanța în judecățile sale de scopurile străine adevărului istoric și convingerii sale, științifice” (p. 326). Există, ne previne Schaff, două feluri de subiectivitate: cea legată firesc de rolul activ al subiectului în cunoaștere și care nu poate fi complet eliminată, dar efectele sale negative pot fi depășite în procesul

infinat al perfecționării cunoașterii. Există însă și subiectivitatea provenită din surse extra-științifice (interes personal, anumite animozități, prejudecăți ș.a.) și care este, de regulă, contrară adevărului. În practică cele două se întrepătrund, însă în cazul istoricului veritabil, posibila influență a subiectivității extra-științifice trebuie dacă nu complet eliminată, cel puțin ținută sub control.

Se degajă un optimism viguros din acest demers consistent realizat de Schaff, în ce privește posibilitatea adevărului obiectiv în știința istoriei. Este într-adevăr posibilă manifestarea acestui adevăr, dar trebuie să avem în vedere procesualitatea cunoașterii în istorie, atât în ce privește selectarea faptelor istorice cit și demersurile realizate de către subiectul cunoscător. Istoria este scrisă

și rescrisă, pentru că apar perspective noi de interpretare a fenomenelor istorice, după cum prezentul poate impune, la un moment dat, exigențe noi în ce privește evaluarea faptelor istorice. Și dacă partinitatea în știința istoriei este inevitabilă, este bine să se rețină că nici o poziție partinică nu este, prin sine, suficientă pentru aflarea adevărului, „...indicația care recomandă adoptarea pozițiilor de clasă și de partid ale proletariatului, considerate ca poziții optime din punct de vedere cognitiv în situația socială dată, nu implică în nici un fel că se consideră cunoașterea astfel obținută ca fiind perfectă, integrală și adevărul pe care el îl conține — ca fiind absolut” (p. 342).

Virgil Măgureanu

William Ickes and Eric S. Knowles, *Personality, Roles and Social Behaviour*, Springer Series in Social Psychology, Springer-Verlag New York, Heidelberg, Berlin, 1982

Urmărind posibilitatea convergenței interdisciplinare, a abordării psihologice și sociologice, lucrarea *Personalitate, roluri și comportament social* reprezintă o contribuție comună a sociologilor și psihologilor, sub forma unui dialog interparadigme, ce permite, în mod explicit, o dezvoltare conceptuală și metodologică, ca și o înțelegere, cu prelungiri practice-aplicative, a punctelor de contact între perspectiva psihologică și cea sociologică a comportamentului. Scopul său constă în a oferi repere explicative pentru interpretarea și evoluția integrată a studiului fenomenelor aparținând sferei psihologiei sociale și pentru o comunicare interdisciplinară între orientări și puncte de vedere diferite.

Optând pentru reunirea în același volum a unor studii de nuanță diferită, redactate de autori aparținând ambelor orientări menționate, editorii lucrării au avut în vedere faptul că interdisciplinaritatea constituie, încă, un deziderat, netranspus în fapt, în măsura în care nu există un consens unanim între specialiști pentru a califica o anumită interpretare teoretică sau metodologică ca fiind, propriu-zis, de natură psihologică, fiecare dintre ele accentuând anumite laturi, în defavoarea altora, insistând asupra unui element, mult mai mult decât asupra altuia.

Pentru acest motiv, lucrarea pe care o recenzăm reprezintă, mai mult, o eulgerie de studii de psihologie și sociologie decât o lucrare de psihologie socială, de sine stătătoare, lăsând posibilitatea autorilor de a-și localiza și reprezenta, ei înșiși, punctele de

contact între aceste poziții teoretice — compatibile, dealtfel între ele — și de a-și prezenta propriile puncte de vedere și interpretări. Dincolo de această „conciliere” de natură paradigmatică, ordonarea capitolelor și subcapitolelor lucrării este de natură a oferi lectorului un material complex de studiu al domeniului psihologiei sociale, realizat prin desfășurarea succesivă, dar mai ales prin sinteza generală a prezentărilor făcute de reputați specialiști ai abordării personalității, rolurilor sociale și circumstanțelor situaționale ale acestora. În concordanță cu tematica generală a lucrării și cu necesitatea impusă de editori, de accentuare a dimensiunilor de bază ale psihologiei sociale, diversele studii dezvoltă în mod progresiv, de la elementele cele mai abstracte până la cele mai concentrate, un punct de vedere unitar asupra teoriei, metodei și nivelelor specifice de analiză ale acestui domeniu, din ce în ce mai mult, ancorat în interdisciplinaritate. În acest sens, primele capitole ale lucrării (*De la indivizi la membrii grupului: dialectică pentru științele sociale; Originea și menținerea rolurilor sociale; cazul rolurilor de sex; Rolurile sociale — competențe de interacțiune*), semnate de E.R. Knowles, P.F. Secord și respectiv, M. Athay și J. Darley, edifică o perspectivă generală și abstractă asupra personalității, a comportamentului social și rolurilor sociale, efectuând, totodată, o prezentare istorică a modului cum au evoluat aceste concepte în cadrele de referință specifice ale psihologiei și sociologiei. Tratind, de pildă, nivelele

succesive de analiză centrate pe individ sau grup ca elemente dialectice ale științelor sociale, E. Knowles examinează modul în care tensiunea dintre aceste elemente și nivele au influențat, deopotrivă, dezvoltările teoretice și metodologice, orientînd cercetarea spre o înțelegere mai profundă a mecanismelor localizabile la nivelul grupurilor mici (cap. 1).

Pornind de la aceste mecanisme, specialiștii domeniului au putut să conceptualizeze, în mod mult mai adecvat, pozițiile indivizilor sub forma explicării emergenței și menținerii rolurilor sociale, în raport cu normele și valorile de grup și cu interacțiunea membrilor acestuia (cap. 2). Această interacțiune trebuie, ea însăși, văzută în ansamblul ei, ca un proces de schimb în care influențele rolurilor și ale dispozițiilor personalității asupra comportamentului social sînt mediate de capacități interpersonale aparte, denumite de Athay și Darley (cap. 3) „competențe de interacțiune”. Studiul acestor doi autori, deosebit de interesant în cadrul lucrării, propune o reconceptualizare a noțiunii de rol care ar permite o funcționare mai adecvată a configurațiilor structurale, fără a mai include actorul „într-un sistem automatizat, pe care sociologii tradiționali au fost acuzați, deseori, că încearcă să-l construiască”.

În toate aceste capitole preliminare, comportamentul este examinat din puncte de vedere analitic-graduale (individual, diadic, grupal și societal). Următoarele două capitole — al patrulea și al cincilea (*Determinanții cordialității în interacțiunea diadică* — semnat de D. Davis și *Personalitatea și implicarea nonverbală: o analiză funcțională* — semnat de M.L. Patterson) se ocupă, aproape în exclusivitate, de nivelul de analiză diadic, accentuînd perspectiva individuală (centrată pe individ) numai pentru a ilustra contribuția ei la explicația proceselor de interdependență care caracterizează interacțiunea indivizilor.

Un studiu aparte din întregul volum pe care îl prezentăm îl reprezintă cel semnat de către D.M. Wegner și T. Giuliano și care constituie substanța tematică a capitolului 6 intitulat *Formele conștiinței sociale*. Accentuînd perspectiva percepției sociale (ca opusă fiind percepției de sine sau comportamentului deschis), acest studiu deși încorporează mai multe nivele de analiză (personalitate, rol, variabile situaționale), propune un model sugestiv în cadrul căruia se evidențiază o explicație de ansamblu asupra modului în care comportamentele sociale pot fi, cel puțin parțial, determinate și influențate de felul în care sînt privite de către actori situațiile sociale semnificative. Studiul celor doi autori constituie astfel, o analiză integrată a comportamentului social și interacțiunii so-

ciale care îmbină perspectiva sociologică a interacționalismului simbolic cu diversele teorii psihologice ale cunoașterii sociale.

Următoarele capitole ale lucrării reprezintă diferite dezvoltări tematice ale studiului menționat, ocupîndu-se atît de teoria identității ca produs al interacționalismului simbolic și de utilitatea ei predictivă (cap. 7, *Angajament, evidențierea identității și comportamentul de rol: teorie și exemple practice* semnat de S. Stryker și R.T. Serpe), cit și de alte probleme circumscrise perspectivei interacționalismului simbolic. Printre acestea se numără, de pildă, cele legate de definirea identității individului (prin diferitele tipuri de legături sociale existente) și de schimbările acestei identități în urma apariției și recurenței unor evenimente personale (ca moarte, divorț, etc.) semnificative pentru viața individului (obiectul capitolului 8, *Pierdere și legătură umană: o exploatare în natura relației sociale*, semnat de L.H. Lofland). O asemenea problematică este dezbătută și în capitolul 9, semnat de C. Gordon și P. Gordon, și intitulat *Schimbarea rolurilor, scopurilor și concepțiilor despre sine: rezultatele unui program de utilizare a forței de muncă feminine*, unde sînt examinate schimbările care apar în rolurile sociale, scopurile personale și concepțiile despre sine ale femeilor care și-au pierdut soțul, devenind, astfel, singurele susținătoare ale căminului. În continuarea ideilor articolului lui Gordon, capitolul 10 (*Justiție discreționară: influențele rolului social, personalității și situației sociale*) discută, pe baza datelor unei cercetări concrete, influențele relative exercitate de personalitate, rol și variabilele situaționale, asupra deciziilor cu putere legală, elaborate de sistemul justiției criminale. Semnat de G.J. McCall, acest studiu propune un cadru de referință conceptual pentru înțelegerea mecanismelor justiției, evidențiind dificultățile metodologice legate de separarea influențelor personalității, rolului și variabilelor situaționale asupra deciziilor judecătorești. Autorul sugerează că studiile de laborator întreprinse asupra proceselor interpersonale pot fi utile în evaluarea modului cum se combină influențele acestor variabile.

Ultimul capitol al lucrării, al unsprezecelea (*O paradigmă fundamentală pentru studiul personalității, rolurilor și comportamentului social*) semnat de W. Ickes, reprezintă un fel de concluzie a întregii lucrări, contribuind la edificarea categoriei de studiu al personalității, rolurilor și comportamentului, trecînd, totodată, în revistă cele mai impor-

tante contribuții din istoria psihologiei în legătură cu aplicarea precedentă a paradigmei schitate.

Asamblind, în mod unitar, mai multe studii diversificate, atât din punctul de vedere al stilului redactării, cât și prin problematica abordată, volumul editat de W. Ickes și E.S. Knowles, cunoscuți specialiști în psihologie de la Universitatea din St. Louis, Missouri și respectiv, Universitatea din Wisconsin

(S.U.A.), reușește să redea o imagine cuprinzătoare a eforturilor interdisciplinare întreprinse, astăzi, în domeniul psihologiei sociale, prezentând o serie de preocupări semnificative pentru studiul integrat al influențelor exercitate de caracteristicile personalității și de rolurile sociale asupra comportamentului indivizilor.

Sorin M. Rădulescu

Petar Emil Mitev, *Sociology facing the Problems of Youth*, Sofia, Edit. M. Stefanov, 1982

Cercetarea problematicii tineretului a luat amploare în ultimul deceniu în unele țări socialiste. S-au înființat institute de cercetare, au fost editate lucrări de înaltă ținută științifică, rod al unor investigații empirice sau al unor clarificări teoretice și ideologice. Printre colectivele de cercetare se numără și cel de la Sofia, a cărui activitate de cercetare și publicistică s-a concretizat în ultimul timp în numeroase volume ce rețin atenția specialiștilor. În rindul acestora se înscrie și lucrarea directorului Institutului de cercetare științifică a tineretului în țara vecină, Petar Emil Mitev, cercetător cu contribuții originale la elaborarea unor concepte și teorii despre tineret, la fundamentarea investigației științifice a problemelor tinerei generații.

Editată în 1982, lucrarea *Sociologia în fața problemelor tineretului* reunește texte prezentate de autor la întâlnirea internațională, devenită tradițională, de la Primorsko, texte care au reprezentat baza dezbaterilor organizate cu acest prilej. Volumul este împărțit în patru capitole: teoria sociologică, cercetări empirice, raportul dintre științele sociale și practică, abordarea sistemică a cercetării tineretului.

Înscriindu-se în dezbaterile actuale cu privire la tineret Petar Mitev încearcă o analiză proprie a problematicii tinerei generații. Autorul stăruie în cartea sa asupra unora dintre definițiile date tineretului, ne înfățișează concepția sa despre modul cum poate fi definit tineretul. Pentru sociologul bulgar o definiție a tineretului trebuie, în mod obligatoriu, să țină seama nu numai de procesul de socializare (asimilarea rolurilor și statuturilor sociale) ci și de procesul de iuventizare. Pentru explicarea mai riguroasă a acestei teze autorul consideră că este necesar să se aibă în vedere patru situații sociale: iuventizarea produsă în cadrul socializării, socializarea generată în cadrul iuventizării, iuventizarea socializării și socializarea iuventizării. Rezultă deci că pentru Mitev iuventizarea are rolul de a evidenția în mai mare măsură decât conceptele folosite până acum particularitățile tineretului în raport cu alte categorii de vîrstă și procese sociale. Ce este iuventizarea? După cercetătorul bulgar, iuventizarea este conceptul care descrie schimbările introduse de tineri în relațiile sociale. Dacă socializarea reflectă continuitatea generațiilor precum și pe cea a dezvoltării sociale, iuventizarea exprimă inovația care o aduce tineretul în devenirea socială și, în consecință, discontinuitatea dezvoltării sociale. „Socializarea acoperă procese prin care societatea produce tineretul și iuventizarea este procesul prin care tineretul produce noi fenomene sociale” (p. 18).

Dialectica relației dintre tineret și societate este investigată prin raportul socializare-iventizare. O adecvată implicare a tineretului în viața socială e posibilă numai dacă tineretul contribuie efectiv la dezvoltarea societății. Pentru că o activitate socială creatoare este posibilă numai în contextul continuității sociale, altfel spus cînd iuventizarea este adecvată socializării. Neluarea în seamă a raportului dialectic dintre cei doi termeni duce la disfuncționalități. Pe bună dreptate subliniază autorul, plasarea socializării în afara iuventizării duce la conceperea tineretului numai ca obiect de influențare, de educație, ceea ce poate avea drept consecință manifestarea la tineri a unui comportament conformist, iar procesul de iuventizare în afara socializării duce la devianță, la avangardism.

Pentru nuanțarea fenomenelor legate de rolul tineretului în viața socială Mitev introduce un nou concept definit ca domeniu în care iuventizarea și socializarea coincid: inițiativă socială actuală. Prin inițiativa socială tineretul nu se adaptează pasiv la viața socială, el aduce noi schimbări sociale.

Pe baza celor trei concepte prezentate mai sus Mitev propune o definiție a tineretului care reușește, cel puțin parțial, să depășească unele definiții consacrate în literatura de

specialitate, cu deosebire pe acelea de sorginte structuralist-funcționalist. Astfel, după sociologul bulgar „tineretul este un concept al generației din momentul în care socializarea devine socializarea iuventizării și iuventizarea devine iuventizarea socializării pînă în momentul în care socializarea și iuventizarea încețază să fie procese relativ independente. Aceste limite acoperă distanța socială necesară de timp pentru pregătirea finală și includerea unei întregi generații noi în viața socială activă” (p. 25).

Volumul prezintă și rezultatele unor cercetări concrete, axate pe cunoașterea trăsăturilor morale ale tineretului. În principal, autorul studiază relațiile dintre generații într-un domeniu foarte complex cum este cel al moralei. Datele prezentate pun în evidență asemănările dar mai ales diferențele între părinți și copii privind atitudinile față de probleme general-umane și de acelea specifice fiecărei generații. Iată, de pildă, idealul moral este studiat prin cunoașterea opiniilor părinților și copiilor, evidențiindu-se deosebiri insignifiante în ceea ce privește rolul acordat profesorilor, literaturii social-politice. În

același timp se constată o descreștere a importanței dată mediului educogen în care tinerii sînt direct implicați (familia proprie, părinții, frații și surorile), descoperindu-se frecvent calitățile ideale la prieteni sau alte persoane din afara cadrului familial. Tinerii renunță în tot mai mare măsură la limitarea morală, crescînd rolul deciziei personale în alegerea unui model moral. Ei vor schimbări în relațiile familiale, pe de o parte, între soți, pe de altă parte, între părinți și copii. Ei doresc ca aceste relații să fie mai armonioase, cu alte cuvinte viața familială să ofere cadrul dezvoltării plenare a personalității. O asemenea atitudine se corelează cu tendința dominantă în rîndul tinerei generații de autorealizare și autoformare în educația morală.

În cele de mai sus am încercat să înfățișăm cîteva dintre ideile cuprinse în volumul semnat de Petar Emil Mitev. Fără îndoială, cei interesați în studierea problematicei tineretului vor parcurge filele acestui volum, incitant prin modul personal de a aborda o temă complexă și deosebit de actuală.

Constantin Schifirneț

* * * *The Quality of Life: Comparative Studies; Sage Studies in International Sociology, 1980*

Cartea pe care o prezentăm, datorată stăruințelor lui Alexander Szalai și Frank Andrews, apărută sub egida Asociației Internaționale de sociologie, cuprinde studii privind „calitatea vieții”, concept impus definitiv în multe țări de pe toate continentele.

În literatura de specialitate termenul a fost adoptat în ultimii 15 ani, ca o consecință firească a interesului suscitât peste tot de această problemă de maxim interes pentru omenii.

La Congresul Mondial de Sociologie de la Uppsala, în 1978, a fost organizată o întâlnire specială dedicată studiilor comparative privind calitatea vieții. Rezultatul discuțiilor și intervențiilor s-a materializat în elaborarea volumului de față, la care au colaborat o serie de personalități a căror preocupare majoră este studiul calității vieții.

Capitolele lucrării sînt independente unele de altele; ele reflectă gîndirea și munca desfășurată de autorii respectivi; de asemenea sînt eterogene în conținut precum și în perspectiva abordată. Cu toate acestea *Epilogul*, scris de F. Andrews, sintetizează, identifică și comentează o serie de idei comune apărute pe parcurs.

Cei doi editori nu sînt de acord cu unele din păreri exprimate, dar un scop al cărții este și incitarea la discuții, schimburi de păreri care nu pot decît îmbogăți conceptul de „calitate a vieții”.

Lucrarea este împărțită în trei secțiuni mari: studii ce prezintă rezultate empirice și ridică probleme metodologice; cinci propuneri privind modul în care cercetarea calității vieții poate fi dirijată în viitor; descrierea a trei proiecte majore al căror scop este încercarea de conceptualizare a calității vieții.

De la început autorii încearcă o clarificare chiar a termenului de „calitate a vieții”, mai ales că nu se poate vorbi de o definiție general admisă. Cea mai corectă abordare este considerată acceptarea calității vieții ca termen generic, indivizibil cu un înțeles relativ vag la început, dar care să poată fi clarificat ulterior în urma cercetărilor concrete și a reflecției.

A se proceda prin astfel de mijloace în știință este ceva obișnuit: termeni științifici consacrați definitiv ca „energie”, „forță”, „evoluție”, „atitudine” etc. au trecut prin același proces. Ideea este susținută și în

capitolele redactate de Igor Bestujev-Lada¹ și Savdar Kiuranov².

Părerile tuturor autorilor converg în aprecierea că termenul „calitatea vieții” corespunde parțial și nu este sinonim cu alți termeni ca „indicatori sociali”, nivel de viață”, „mod de trai”. Până la un punct acest lucru este adevărat deoarece calitatea vieții formează o parte a unei familii întregi de concepte care, în majoritate, gravitează în jurul bunăstării oamenilor. Cu toate acestea, calitatea vieții s-a dezvoltat într-o direcție specifică a studiilor sociale, cu o manieră proprie de pus întrebări și colectat răspunsuri, cu o viziune proprie asupra întregului set de probleme.

O cale posibilă de a studia calitatea vieții constă în a pune întrebări oamenilor ce simt și cred ei despre viață sau, poate, despre întregul curs al vieții lor. După primirea răspunsurilor, ce pot fi etalate pe o scară, de la „foarte nefericit” până la „foarte fericit”, cu o largă gamă intermediară, investigatorul poate întreba „de ce?” persoana în cauză simte în felul răspunsului dat.

Rățiunile de ordin personal care-l fac pe om să fie fericit sau nefericit sînt în funcție de prioritatea pe care el o acordă unui factor sau altul care-l influențează viața în anumit fel: starea de sănătate, gradul de satisfacție al muncii efectuate, situația financiară, starea conviețuirii conjugale, situația politică a țării, starea generală a economiei etc. Enumerarea poate continua, nimeni nu poate fi conștient de toți factorii care-l influențează concepția despre viață. Fiecare om este supus, în cursul vieții, unui set infinit de factori și fapte ce îl delimitează și îi conferă caracter de unicat printre semenii săi.

Se poate afirma, deci, că adevărata calitate a vieții unei persoane nu poate fi descrisă în termeni riguroși științifici. În această manieră se exprimă în *Prolog* Alexander Szalai, menționînd că nu cunoaște încă un sociolog care să fi încercat să măsoare calitatea vieții unui om.

Este adevărat că indivizii izolați sînt chestionați de investigatori referitor la percepția despre viață, a lor sau a grupului. Dar, datele obținute în acest mod sînt folosite de cercetători numai pentru a evalua calitatea vieții unui grup social, a unei societăți sau națiuni de care aparține individul. Astfel, în actuala accepție de concept al cercetării sociale, calitatea vieții este atribuit colectiv

care se adresează grupurilor sau categoriilor de oameni și nu persoanelor izolate.

În culegerea de față, subintitulată „studii comparate”, este comparată calitatea vieții unor grupuri variate. Dar ce se compară, de fapt? Esența unui studiu comparativ este examinarea similarităților și diferențelor între grupuri presupuse diferite pe fundalul cultural.

Cercetările asupra calității vieții efectuate de B. Blishen și T. Atkinson³ demonstrează că se pot selecta o serie de parametri măsurabili, dimensiuni sau indicatori ai calității vieții în compararea grupurilor sociale. În același fel, economiștii compară starea de sănătate sau standardul de viață din diferite regiuni sau țări.

Doar așa pot fi studiate comparativ două subgrupe ale aceleiași națiuni — francezi și englezi canadieni — care nu pot fi diferențiate din punct de vedere material. În alte situații pot fi luate în considerare și variabile sociologice tradiționale, ca vîrstă, sex, status pentru a diferenția grupele comparate, așa cum procedează H. Minor, N. Bradburn, N. Schaeffer⁴. Cu totul diferit se prezintă studiul lui Stone⁵, unde baza distincției este timpul, examinîndu-se eventualele diferențe intervenite în anumite perioade de timp. Cercetările asupra calității vieții operează cu două tipuri de indicatori: obiectivi și subiectivi. Felul în care aceștia sînt utilizați depinde în mare măsură de investigatori: în general, cei asociați birourilor de statistică guvernamentală și care folosesc date furnizate de acestea, au tendința să se concentreze asupra indicatorilor „obiectivi”, în timp ce investigatorii ce lucrează cu organizații neguvernamentale acordă preferință celor „subiectivi”. Se pot constata și tendințe de a urmări, simultan, cele două tipuri de indicatori, folosindu-se un singur instrument de colectare a datelor necesare.

În studiul calității vieții, sociologia se lovește de o dificultate majoră: documentele, faptele pe care le studiază sînt înfăptuite de alții, de „actorii” jocului, pe care-i observă. Informațiile obținute sînt, de fapt, informațiile pe care cei în cauză au dorit să le comunice. În consecință, susține R. Rezsohazy⁶, granița dintre „obiectiv” și „subiectiv” este sinuoasă și greu de delimitat.

³ Anglophone and Francophone Differences in Perception of the Quality of Life in Canada.

⁴ The Structure of Life Satisfaction: A Comparative Analysis Across Social Groups.

⁵ Organic Solidarity and Life Quality Indicators.

⁶ Ways of Life and Social Change.

¹ Way of Life and Related Concepts as Parts of a Sistem of Social Indicators.

² An Integral Indicator of the Quality of Work and Quality of Life.

Cercetările privind calitatea vieții au luat un avânt deosebit fiind în atenția organismelor specializate ale ONU, a guvernelor sau instituțiilor neguvernamentale. În acest scop sînt recoltate numeroase date pentru tot felul de investigații, inclusiv cercetări comparative. Dar, în timp ce activitatea empirică ia proporții, ceea ce este un lucru bun, totuși ea, în sine, nu reprezintă încă un factor de progres. Se simte nevoia acută de concepte adecvate, de o metodologie bine pusă la punct pentru ca așteptările și speranțele puse în realizarea unei adevărate "calități

a vieții să poată fi satisfăcute pe deplin. Este speranța cu care se încheie acest volum, sugerându-se necesitatea, în continuare, a unor noi reuniuni de lucru.

Incitantă, penetrantă, interesantă — iată termenii care ni se par cei mai potriviți pentru a rezuma conținutul cărții a cărei apariție este utilă și binevenită. A fi în pas cu vremea, cu aspirațiile oamenilor către o viață mai bună, reprezintă o misiune nobilă pe care sociologia și-a asumat-o de la începuturile ei.

Dinu Terovici

(1) The first of the two main parts of the book is devoted to a study of the history of the English language. It begins with a chapter on the English language in the Middle Ages, and then goes on to deal with the English language in the sixteenth century, the English language in the seventeenth century, and the English language in the eighteenth century. The second part of the book is devoted to a study of the English language in the nineteenth century, the English language in the twentieth century, and the English language in the twenty-first century.

[illegible]